

Utépítő vállalat mérnökök társulat
 20-30.000 pengővel, egy szab. aszfaltanyag gyártásához, mely újítás az iparban, elsőrendű szükségleti cikk. A tervrajzok „Nagy Jövedelem” jellegű Rudolf Mossehöz, Váci-utca 18.

menni, helyettesítést kell a községi irodába állítani, a helyettes jegyzőnek ez természetesen nagyobb fáradságot és több kiadást jelent, ezt a költséget valakinek meg kellene téríteni. Most azonban nincsen olyan hivatalos intézkedés, amely jogot adna a helyettesítésre megbízott jegyzőnek arra, hogy napidíjat vagy utazási költséget számíthasson föl, enélkül pedig igazán nem lehet tőle követelni, hogy beüljön valamelyik jegyzőségbe a szabadságra ment jegyző munkálatainak elvégzésére. A községi jegyzőnek tehát, ha szabadságra akar menni, akkor saját magának kell gondoskodni helyettesítéséről és a helyettesítés költségeit is a saját zsebéből kell megfizetnie. A jegyzők ma igen sok helyen nem kapják meg rendszeresen

a járandóságukat, tehát arra sincs igen pénzük, hogy pihenésére elutazzanak, ecélből is sokszor kölcsönt kell fölvenniük, a helyettes jegyző költségeit ilyen körülmények között semmi esetre sem tudják fedezni. A község vezető emberének tudvalevően ünnepnapja és vasárnapja sincsen, vasárnap még fokozottabb mértékben igénybe van véve, mert a falusi nép az ünnepnapokon még nagyobb tömegben keresi föl a községi irodát, mint máskor. Az állami hivatalokban az utóbbi években rendszeresítették a *weekendet*, a központi hivatalokban és már vidéken is több helyen szombatodélnben megszűnik a hivatali munka és csak hétfőn reggel kell a közalkalmazottnak ismét munkára jelentkezniük. A községi jegyzőnek nincsen weekendje, nincsen vasárnapja, igazán megérdemelné tehát, hogy legalább a nyári hónapokban legyen egy-két heti szabad pihenő ideje. Várjuk a belügyminiszter és a vármegyék meglévő intézkedését. Kiváló tisztelettel: *Egy községi főjegyző.*

FEHÉREGYHÁZA: az óbudai ókeresztény kápolna

Egykoru hiteles oklevél birtokviszonyt szabályozó határjárás jegyzőkönyvéből igazoltuk, hogy az abban foglalt „hegy alatt fakadó forrás” a mai Árpád-malom forrása. Erre az igazolásra szándékosan és joggal, használtuk az ezaki szót, mert félremagyarázhatatlanul csak egyértelmű és biztos a hely meghatározása.

Nincs is más oly bővizű forrás az óbudai hegyek lábán a Császár-fürdőtől egészen a solymári határig, amely malmot hajthatna, erről pedig oklevelekből idéztük, hogy a XIV. század vége óta malomnak volt az erőforrása.

Ebből a forrásból eredt az a kis patak, amelyet a XIV. században a népmonda még Attilával is kapcsolatba hozott, mert 1389-ből való latin oklevél magyar szövegű szövevénye szerint „Crumhelth fferedege” (Krumhelt fürdője) volt a neve. (Országos levéltár. M. O. D. L. 7529.) — Krumhelt pedig a

Nibelungen-énekből jól ismert Krimhilda, a burgundi király huga, Sigfrid özvegye és Attila felesége.

Bizonyítékokat soroltam fel tanulmányomban, hogy ez a kis patak a rómaiak eddig ismeretlen második vízvezetéke és ugyanaz a kis patak, amely Anonymus szerint kömederben folyt Attila városába.

Ezt a kis patakot Erzsébet királyné a rend alapításakor — az állításunk szerint — forrástól 250 m-re délre állított — Klarissza-apácák kolostorának adományozta (Rupp. Buda-Pest helyr. tört. 33. l.) és unokája Mária királynő 1389-ben ezt az adományozást örökös joggal megújította.

Magát a forrást Mátyás király 1464-ben Fehéregyháza plébániájának adja és II. Ulászló idejében, 1504-ben a fehéregyházi Pálos-rend iktattatott be ennek a forrásnak a birtokába, az óbudai klarissza-apácák ellenmondása mellett. (Orsz. levélt. M. O. D. L. 22.533.)

Az Árpád-malom forrásának vize megszólalt...

Igen érdekes ismertetőjelet közöl ez az utóbbi oklevél a forrásra: „amely az országút közepén, az óbudai királyi vár réteinek kezdeténél fakad”. A forrás ma is, nem ugyan a Bécsi-ut uttestén, de a széles ut hátsorán innen, az utca területén látható s értelmezésünk szerint, az 1355-iki megosztáskor a királyné birtoka a mai Vörösvári-utca végű szakaszától északra és a Bécsi-utól keletre esőt s így rétjei valóban e forrásnál kezdődtek.

Noha Óbuda minden talpalatnyi földjéhez a legősibb magyar mult emlékei fűződnek s az egyszerű házak épületanyaga a régmult történelméből ismert várak, templomok, kolostorok romjaiból került ki, még sincs Óbudán egyetlenegy történelmi emléktábla sem. Nem a kegyeletes érzés hiányán és nem közömbösségen mulott ez a nagy történelmi multtal szemben, hanem azon, hogy helyhez kötni nem tudtuk eddig a mult emlékeit.

Ha a köveket megszólaltatni tudnók, ma radna-e Óbudán utcasarok, amelyre emléktábla nem juthatna?

Ime, az Árpád-malom forrásának hőmpolygó vize megszólalt! Szavai kőbe vésendők! Kinek a szíve nem dobbanna nagyot, ki nem révedezne el a mult emlékeibe, ha ez egyszerű, de magasztos sorok állítanák meg utjában?

„E forrást még a rómaiak fogták fel és vezették mesterséges mederbe városukba. Réla király névtelen jegyzője, a legelső magyar történetíró e forrásról mondja, hogy a belőle eredt kis patak kömederben folyt alá Attila király városába és a forrás felett lemették el Árpád honalapítókat.

Az e forrásból régen délnek folyó patakot a XIV. században a *Nibelungen-ének* német király hugaról és *Attila nejeről*, *Krimhildáról*, *Krumhelt fürdőjének* nevezték.

A kis patakot *Erzsébet királyné*, *Nagy Lajos király* anyja — az innen 250 m-rel délre állott *Klarissza-opácák kolostorának* adományozta és unokája, *Mária magyar királyné* 1389-ben ezt az adományt megújította.

A forrást magát *Mátyás király* 1464-ben az innen 500 m-nyire délkeletre állott *Fehéregyháza plébániájának* adja és *II. Ulászló* idejében, 1504-ben, a *fehéregyházi Pálos-rendet* iktatták be a forrás birtokába.

A hazafii kegyelet, a millenium óta, *Árpád-forrásnak* nevezte el.”

PAX a tökéletesen olcsón cíázó
 Telefon: 26-1-06. Vilmos császár-ut 17.

A forrás felismerése nem mai keletű. Már Thold József Kristóf, Thold Titusz dr., Wekerle László dr., Hetényi Imre dr. és Szombathelyi György, Némethy Lajos, továbbá Honóczy Aladár is ebből a felismerésből indultak ki. A részletesebb igazolás amiatt vált szükségessé, mert az 1355-iki határjárás mellőzésével ujabban is más felé történt tájékozódás Fehéregyháza keresésében.

Mit mond a határjárás jegyzőkönyv?

Az említett határjárás jegyzőkönyv azonban az Árpád-malom forrásának közelébe rögzíti Fehéregyházát, még pedig kifejezetten egy metányira, azaz egy határszakasznyira a forrástól, a bejárás irányával ellentétes irányban.

A méta, amint már kifejtettük, nem hossz-mérsi egység, hanem a határ megjelölésére alkalmas, jellegzetes tereppontok közé eső határszakasz. Hossza mértéktől változó.

Mérésre nem használható, de Fehéregyháza helyének rekonstruálásában, amint már megtettük és ujabban megvilágításban megteszük, kitűnő és egyéb megismerésekkel együtt csak egyértelmű meghatározást ad.

Fehéregyháza annak a pontnak a közelében állott, amelyen a hegyekből, szőlők között leereszkedő ösvény folytatása a „via magna” (nagy ut) az esztergomi utra ért.

Milyen utat értett a határjárás jegyzőkönyv „via magná-n”?

Ma a közigazgatás állami, törvényhatósági és vicinális utakat különböztet meg, a köznapi életben pedig országutakról, megyei és községi utakról, továbbá düllő utakról beszélünk. Ezeknek a megkülönböztetéseknek megfelelő elnevezések a középkorban nem voltak. Olvashatunk ugyan „via regál”-król (királyi utakról), amelyek a mai országutaknak felelnek meg, de a többi fokozatoknak nem találhatjuk megfelelőjét és ez az elnevezés sem volt általánosan használható.

Ha a tanulmányunkban tárgyalt 1212-ből való II. Endre korabeli, az 1355-iki I. Lajos korabeli, az 1510-ből való Perényi nádorfele és az 1524-ből való II. Lajos korabeli oklevelek összes utakra vonatkozó elnevezéseit vesszük szemügyre, ugy a „semita” mint ösvény, a „vicus” mint városi utca, a „crepido” mint mélyút (németül Hohlweg) és a „pinea via” mint szőlőhegyi ut, ugy nyelvészileg, mint tárgyilag tisztosan felismerhető elnevezések a „via magna” név vizsgálatánál figyelmen kívül hagyhatók.

Hátra maradnak az egyszerű „via”, a „via magna” és a „via magna Strigoniensis” elnevezések. A „via magna Strigoniensis” tulajdonnév és az *esztergomi országutat* je-

lent. Már 1212-ben is ezen a néven szerepel II. Endre határjáró oklevelében, de I. Lajos metálisában nem egyedül ez a néven szerepel, előfordul „magna via” is csak „via” néven is. Perényi nádor parancslevelében, 1510-ben „via publica Strigoniensis” = *esztergomi közut*, „via Strigoniensis” = *esztergomi ut* és pusztán „via” = *ut* alakban is szerepel. II. Lajos oklevelében, 1524-ben „via magna versus Strigonium euns” = *Esztergom felé vezető nagy utnak* és ugyan-csak röviden „via magna” néven is említik. Végül 1504-ben II. Ulászló oklevelében „publica atque communis via” = *nyilvános és közut* néven szerepel.

Az egyszerű „via” nevet alkalmazva találunk a szépvölgyi-ut folytatására, a Szépvölgyben két párhuzamos utra, a megyeri határhoz a hegyen átvezető utra, a királynői vár előtt lévő utra és egyéb utakon kívül mindkét Lajos király metálisában az *Újbudáról Óbudára vezető utra is, amely pedig nyilvánvalóan ország-ut volt.*

A „magna via” névvel illeti ugyancsak mindkét metális azt az utat, amely a szőlők között levezető ösvény folytatásaként Fehéregyháza felé vezet a 11-ik metában és I. Lajos metálisa azt a másik utat is a 28-ik metában, amely a királynői vár előtt elhalad s melyen Fehéregyháza felé járnak.

Kitűnik az összehasonlításokból, hogy a „via” és „magna via” nevek nem valamilyen utféleségre lefoglalt egységesen használt elnevezések voltak, hanem ösztök csak az a különbség volt, amit a német nyelv a „Weg” és a „Strasse”-val kifejez, a „via”-t *uttal* és a „magna via”-t *széles uttal* fordíthatjuk le helyesen és természetesen a „magna via” nem volt tulajdonnév.

Nem volt „egy bizonyos” utnak neve és a metális két különböző helyén említett „via magna” nem is volt egy és ugyanazon út, hanem két különböző „széles út”.

Fehéregyháza közelebbi pontos helyének megjelölése a már bizonyított nagyobb körzeten belül az utvonalak felismerésével magukból a metálisokból sikerül. És minden további helymeghatározó adat már fölösen szolgálja annak helyességét, amint azt már részletesen kifejtettük. Csak rá kell tekintelnünk a legutóbb közölt két térrejtésre és belőlük kétségtelenül következik, hogy a metális 6-ik metájától a 11-ik metájáig főirányában keletre haladó vonala a 12. metában említett, hogy alatt fakadó forrástól délre éri el a hegy lábát.

A régi metális vonala a — a mai Körte-utca

A terep alakulatából és a metálisokból részletesen kimutattuk — ismétlésekbe nem bocsátkozhatunk —, hogy a hegyekből leereszkedő ösvény csak a mai Perényi-ut torkolatánál érkezhett le a síkra. Eddig a pontig az még nem volt a metálisbeli „magna via”, mert a legujabb időkig sem volt ott széles út és korábban sem lehetett ott „Strasse”; az „semita” volt, de legfeljebb „crepido” lehetett volna. S így az annak folytatásában haladt „magna via” már feltétlenül a síkon haladt.

Erről pedig magából a metálisokból mutattuk ki, hogy iránya északkeleti volt s így kétségtelenül a mai *Körte-utca* vonala felel meg neki nagyjában.

A második és a kérdésre döntő fontosságú körülmény annak felismerése, hogy a „via magna” Strigoniensis” = *esztergomi széles ut* csak a Vörösvári-utca torkolatától, azaz az Árpád-forrástól Budapest határáig esett össze a mai Bécsi-utal. A mai Bécsi-ut eleje a Zsigmond-tértől a Vörösvári-utcaig az 1355-iki határmegosztáskor még nem lehetett meg. Feltétlenül következik ez Óbuda vármegyéjéből s emiatt az Erdélyből Pesten és Újbudán keresztül Esztergom felé vezető fő utvonálnak az akkori Óbudának legalább egy részén keresztül *kellett* haladnia.

A metális maga is erre mutat, mert a mai újlaki templom vonalában a határ metszi az Újbudáról Óbudára vezető utat, a mai Lajos-utcat, de egy másik utat, amelynek tulajdonképp a fő utvonálnak kellene e meg nem engedett fellevés szerint lennie, nem említ meg. Pedig ez volt volna a további szakaszában oly sokszor megemlített „via magna Strigoniensis”, amelyet szó nélkül nem hagyhatott volna. A két utvonala ma e helyen száz méter távolságra van egymástól.

Kétségtelenül biztos az is, hogy a rómaiaknak Aquincumból Brigetiumba (Ószöny) vezető fenntartott hadi útjuk volt s ez természetesen Óbudáról indult, aminthogy Óbudáról indult dél felé Eszékig a Duna folyása irányában egy másik fontos útjuk. Mindkét irányban találtak is római mértföldköveket.

Egyszerű most már a magyarázat: Óbudáról délre az átmenő főforgalmu utvonala a metális *Újbudáról Óbudára vezető utnak* nevezi s csak az Óbudáról északnyugatra kiágazó utat nevezi *esztergomi utnak*.

Kuzsinszky Bálint Aquincum nagyérdemű feltárója és ismertetője, de meg előtte Rómer Flóris is, azt az érdekes megállapítást tették, hogy Óbuda házai régi alapfalakon épültek fel s ezért nagyjából az utcák ma is ugy mennek, mint a római utcák. A későbbi építkezéseknél — szerinte — ez a ra-

gaszkodás a római térrajzhoz még fokozódott. De akkor egy pillantás a térképre, meg kell hogy győzzön mindenkit, hogy a rómaiak Aquincumból Brigetiumba menő útjának az eleje csak a mai Vörösvári-utca lehetett. S mint főforgalmu utnak a középkorban, az *esztergomi utnak* is csak ez lehetett a vonala.

A Vörösvári-utcán jártak a régi óbudaiak Fehéregyházához

Itt ismételn ki kell emelnünk, hogy éppen Kuzsinszky megállapítása szerint — a közutudattal ellentétben — Aquincum nagyobb, fontosabb, katonai városrésze nem az aquincumi muzeum helyén kiásoított városrész — az a polgárváros —, hanem a mai Óbuda magna helyén állott.

Következik az előzőekből, hogy az a második „via magna”, amelyet az 1355-iki metális a 28-ik metában ér el, a leomlott fal, azaz a római vízvezeték pillérei mentén délfelé és annak folytatásában, azaz a mai Flórián-téren haladva, a *Vörösvári-utca* és ezen jártak az óbudaiak Fehéregyházához.

Ez az ut megegyezett az esztergomi ut elejével és ezért irtam, hogy feltűnő, hogy itt a metális csak „via magná-nak és nem „via magna Strigoniensis”-nek nevezi. Ha azonban meggondoljuk, hogy a metális első részében is gyakran csak „via magna” névvel illeti, sőt csak „viá-nak is s az óbudaiak szempontjából a közelebbi célpont fontosabb volt a távolabbinál, nem is lepődhetünk meg rajta, ha a gyakrabban használt közelebbi célpontot nevezi el.

Még közvetlenül a metálisból olvashatunk ki még egy bizonyítékot, hogy csakugyan a Vörösvári-utca az az ut, amelyen Fehéregyházához jártak. Tudniillik e ponton törik meg az északról délre haladó határvonal keleti irányba, ahol ez a második „magna via” a vár előtt a vár árkat metszi és *ugyanazon uton*, tehát ugyanazon irányban is, azaz a mai Tavaszi-utca vonalában haladva ér ki a Dunához. Ez az irány pedig a Margitsziget északi csucsán vezet, ahol tényleg a határvonalnak természetesen végződnie kellett.

De ezzel egyértelműleg van meghatározva Fehéregyháza helye. Az első „via magna” a Perényi-ut torkolatától észak-keletre halad. A második „via magna”, tehát az esztergomi ut eleje és egyben ugyanaz az ut, amelyen Fehéregyházához járnak, csak északnyugati irányu lehet, mert Óbuda magától az Árpád-forrás és vele együtt az egy metányira innen eső pont is északnyugatra esik. Ez pedig a Vörösvári-utca.

A Pálos-kolostor és Fehéregyháza

A kettő metszéspontján, még pedig a nyugati sarkon, állott a Pálos-kolostor Perényi nádor 1510-iki parancslevele világos szavaival szerint. Minthogy pedig az első „via magna” az 1355-iki és 1524-iki határjáró jegyzőkönyvek szerint Fehéregyháza felé vezetett, de nem *addig* és valamennyi okmány szerint, a Pálos-kolostor Fehéregyháza mellett állott, de nem vele összeépítve, így Fehéregyháza a hegytől elfordult másik oldalán állott az esztergomi utnak.

A templom és a kolostor különálló volták különösképpen Wekerle László dr. is tudta és kénytelenségből elismerte, meg is írta s noha ez önönmagában is elégséges volt véleménye megdöntésére, nem hajlította el tévhitétől, amely szerint Fehéregyháza a mai Bohn-féle téglagyár területén kiásoított, de azóta az utolsó köig elpusztult templomrom.

Ő maga írja, hogy a Pálosok 1482. óta Fehéregyházánál a Mátyás király kedvezése folytán épült kolostorban laktak és látták el Fehéregyházban a plébánosi teendőket, de 1493-ban VI. Sándor pápa tőlük Fehéregyházát nemcsak mint parochiát, hanem mint bucsujáros helyet is elvette és az óbudai prépostnak visszaadta.

De éppen ez a körülmény — fűzi hozzá —, hogy Fehéregyháza ellátását a Pálosoktól *el lehetett venni, bizonyítja a leghatározottabban, hogy a Pálosok kolostora és Fehéregyháza egymástól elkülönítve állottak.* (Wekerle: Alba Maria 153—154. l.)

Bohn-féle téglagyárban feltalált templomrom azonban — a Klarisszák temploma volt és a kolostorukkal egybe volt építve.

Részletes bizonyításunk alapján az első „via magna” a mai *Körte-utca* vonala s a *Pálos-kolostor a Vörösvári-utca és Körte-utca nyugati sarkán álló háztömb helyén állott, Fehéregyháza vele szemben a Vörösvári-utca tulsó felén 125 m-re a Raktár- és Körte-utcák sarkán kiásoított és fel nem ismert ókeresztény kápolna.*

Nem philologiai megfontolások, hanem helyszíni szemlék okiratai igazolják állításunkat.

Kételkedni benne már csak tanulmányunk fejtegetéseinek megdöntésével, megcáfolásával lehetne, vagy ha feltételeznők, hogy az 1355-től 1524-ig e helyen állott Fehéregyházának párja volt, vagy egyébként is nem ugyanaz, mint amelyet Anonymus és Szent István említ.

Igazolni fogjuk azt is, hogy ugyanaz.

Gatterer Ferenc.